

KEREKÎ, Muhakkık-ı Sâni

'*adûle* (Risâletü'l-Kebâ'ir, Risâle fi ma'rifeti'l-kebâ'ir adlarıyla da bilinen eserde adaletin tanımından ve bir kimsenin âdil sıfatını kazanması için kaçınması gereken büyük günahlardan bahseder); *Risâle fi't-takviye*; *Risâle fi şalâti ve şavmi'l-müsâfir*; *Risâle fi's-sücûd 'ale't-türbeti'l-meşviyye* (İbrâhim el-Katîfî'nin, Hz. Hüseyin'in türbesinden alınarak pişirilen toprak üzerine namazda secde edilmesinin haramlığı yönündeki görüşüne reddiyedir); *Ecvibetü's-Şeyh Hüseyin b. Müflih eş-Saymerî* (*Ecvibetü'l-mesâ'ili's-Şaymeriyye*; Nasîrüddin Hüseyin b. Müflih b. Hasan es-Saymerî el-Bahrânî'nin Kerekî'ye sorduğu yedi sorunun cevabını içeren bir risâledir); *Cevâbâtü'l-mesâ'ili'l-fıkhiyye* (Kerekî'nin Fazlullah el-Hüseyinî el-Esterâbâdî tarafından derlenen 290 fetvasını ihtiva eden bir risâle olup Muhammed Sâdik es-Sirkânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir).

Kerekî'nin günümüze ulaşan diğer bazı eserleri de şunlardır: *Fevâ'idü's-Şerâ'î'* (*Hâşiye 'alâ Şerâ'î'l-İslâm*; Muhakkık el-Hillî'nin *Şerâ'î'u'l-İslâm*'ının ibadetlerle ilgili kısmının hâşiyesi olup Kerekî, Muhakkık el-Hillî'nin en-Nâfi' fi muhtaşari's-Şerâ'î' [*el-Muhtaşarü'n-nâfi'*] adlı eserine de bir hâşiye yazmıştır); *Hâşiye 'alâ İrşâdi'l-ezhân* (*Ta'liku'l-İrşâd*); *Hâşiye 'alâ Tahriiri'l-aḥkâm ve Hâşiye 'alâ Muhtelefi's-Şi'a* (İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *İrşâdü'l-ezhân*, *Tahriirü'l-aḥkâm* ve *Muhtelefü's-Şi'a* adlı eserlerinin hâşiyeleridir); *Risâle fi'l-kible*; *Uşûlü'd-dîn ve fûrûuh*; *Fâide fi'l-müt'a* (bunların ve diğer bazı eserlerinin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 574-575; Tabataba'î, s. 65-66, 71, 72, 75, 79-80, 95, 104, 105, 126, 135, 139, 159, 188, 193; Mach – Ormsby, s. 180, 300). Kerekî'nin bunlardan başka kaynaklarda adı geçen birçok eseri daha bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kerekî, *Resâ'ilü'l-Muhakkık el-Kerekî* (nşr. Muhammed el-Hassûn), Kum 1409, neşredenin girişi, I, 8-39; II, 7-23; Hândmir, *Ḥabîbü's-siyer*, IV, 609-610; Gaffârî, *Cihânârâ* (nşr. Mücteba Minovî), Tahran 1342 hş., s. 289; Hasan-ı Rûmlü, *Aḥsenü'l-tevâriḥ: A Chronicle of the Early Safawis* (nşr. ve trc. C. N. Seddon), Baroda-Kalküta 1931, s. 190, 253-256, 304, 313, 398; İskender Bey Münşî, *Târiḥ*, I, 144; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Bağdad 1385/1965, I, 121-123; Meclisî, *Bihârü'l-enuâr*, Beyrut 1403/1983, I, 13, 21; CII, 107; CV, 20-34, 40-49, 54-84; Abdullâh Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve ḥiyâzü'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Kum 1401, III, 441-460; İbn Uşfûr el-Bahrânî, *Lü'lü'tetü'l-Bahreyn* (nşr. M. Sâdik Bahrülülüm), Beyrut 1406/1986, s. 151-154; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, IV, 360-375;

Browne, *LHP*, IV, 28, 379, 406; Tebrizî, *Reyhânetü'l-edebe*, Tebriz 1347, V, 244-249; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Beyrut 1403/1983, III, 161-162; Brockelmann, *GAL*, II, 211; *Suppl.*, II, 132, 207, 574-575; Hânbâbâ, *Fihrist-i Kitâb-hâ-yi Çâp-ı 'Arabî*, Tahran 1344 hş., bk. İndeks; a.mlf., *Fihrist*, III, 3414-3415; A'yânü's-Şi'a, VIII, 208-213; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâñifi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, tür.yer.; Hossein Modarressi Tabataba'î, *An Introduction to Shi'i Law*, London 1984, bk. İndeks; R. Mach – E. L. Ormsby, *Handlist of Arabic Manuscripts (New Series) in the Princeton University Library*, Princeton 1987, s. 90, 93, 180, 239, 244, 285, 300; Said Amir Arjomand, "The Mujtahid of the Age and the Mullâ-bâshi: An Intermediate Stage in the Institutionalization of Religious Authority in Shi'ite Iran", *Authority and Political Culture in Shi'ism* (ed. Said Amir Arjomand), New York-Albany 1988, s. 81-83; a.mlf., "Two Decrees of Shâh Tahmâsp Concerning Statecraft and the Authority of Shaykh 'Alî Al-Karaki", a.e., s. 250-262; Ali el-Verdî, *Lemeḥât ictimâ'iyye min târiḥi'l-İrâki'l-ḥadîs*, Kum 1417, I, 60-63; Fuâd İbrâhim, *el-Fakih ve'd-devle: el-Fikrû's-siyâsiyyü's-Şi'i*, Beyrut 1998, s. 142-143, 417-419; A. J. Newman, "The Myth of the Clerical Migration to Safawid Iran: Arab Shiite Opposition to 'Alî al-Karaki and Safawid Shiism", *WI*, 33/1 (1993), s. 78-112; D. J. Stewart, "Notes on the Migration of 'Amili Scholars to Safawid Iran", *JNES*, LV (1996), s. 81-103; W. Madelung, "al-Karaki", *EP* (İng.), IV, 610.

CENGİZ KALLEK

KEREM, Yûsuf

(يوسف كرم)

(1886-1959)

Felsefe tarihçisi.

8 Eylül 1886'da Tanta'da doğdu. Lübnan asıllı bir hristiyan ailenin çocuğudur. İlk ve orta öğrenimini Tanta'daki hristiyan okullarında yaptı. Ailesine maddî destekte bulunmak için 1903'te aynı şehirdeki bankada çalışmaya başladı. 1914'te Paris'e giderek Institut Catholique'te üç yıl felsefe bölümüne devam etti. 1917'de *La théorie du jugement du raisonnement chez Descartes* adlı tezle Sorbonne Üniversitesi'nden yüksek öğrenim diploması aldı. Hocası M. Léon Robin'in teklifi üzerine Orleans yakınlarındaki bir kolejde iki yıl süreyle felsefe hocalığı yaptı. 1919'da Tanta'ya dönerek burada sekiz yıl Batı ve İslâm felsefesi dersleri okuttu. Kahire Üniversitesi'nin daveti üzerine 1927'de Edebiyat Fakültesi'nde André Lalande'a asistan oldu. Bundan dolayı Yûsuf Kerem, Mustafa Abdürrâzık, İbrâhim Medkûr ve Ebû'l-Alâ Afifî ile birlikte Mısır'da modern anlamda yüksek öğretimin öncülerinden sayılmaktadır. 1938'den iti-

baren hem Kahire hem İskenderiye üniversitelerinde ders okuttu. 1946'da İskenderiye Üniversitesi'nden emekli olduysa da 1956 yılına kadar bu üniversitede ders vermeye devam etti. 28 Mayıs 1959'da vefat etti.

Yûsuf Kerem, daha ziyade İlkçağ ve Ortaçağ skolastik dönemle Yeniçağ felsefe tarihi uzmanı olarak tanınmaktadır. Yazdığı felsefe tarihlerinde filozofların doktrinlerini ana hatlarıyla aktardıktan sonra karşılaştırmalar yapar ve sistemin eksik veya tutarsız yönlerine dikkat çeker. Doğayısıyla bir tarihçi olarak sadece aktarıcı durumunda değildir. İlimli bir rasyonalist olan Yûsuf Kerem'e göre insan aklı, varlığı anlama ve doğru olarak değerlendirmeye gücüne sahip bulunduğu gibi metafizik bilgiyi de temellendirme imkânına sahiptir. Nitekim *el-Tabî'a ve mâ ba'de't-tabî'a* adlı eserinde, metafiziğin varlığı bütün boyutlarıyla insan önüne seren bir disiplin olarak ruhun ve Allah'ın varlığını kanıtlamada ondan nasıl yararlanılabileceğini göstermeye çalışmıştır. Fârâbî ve İbn Sînâ gibi Yûsuf Kerem de varlık kavramının bedihî (aksiyomatik) olduğu düşüncesinden hareketle ister kavramsal ister somut olsun, aklın varlığı olduğu gibi kavrama gücüne sahip bulunduğunu savunur. Bu arada aklın ilkeleri olarak sebeplilik ve gayeliliğin varlık kavramının çağrıştırdığı prensipler olduğuna dikkat çeker. Küllîler (tümeller) üzerinde önemle duran müellife göre ilim küllî kavramlara dayandığı gibi ahlâk metafiziği de bu kavramlara dayanmalıdır. Meselâ ahlâkî fiiller haz ve çıkar duygusunu aşır küllî olan iyiye yönelmek zorundadır. Tabiatı gereği her varlıkta iyiye yönelme eğilimi vardır; şu halde iyi, varlık gibi küllî bir kavramdır. Ayrıca her insan mâkul olan iyiye aramaya ve benimsemeye yatkındır; mâkul olansa tam ve mutlaktır.

Yûsuf Kerem, Allah'ın varlığını ispat hususunda klasik felsefedeki nizam, hareket ve vâcip- mümkin delillerinden başka canlı tabiatı maddî sebeplerle açıklamanın imkânsızlığı, tabiatdaki gücün kendisini izaha yetmediği, canlılığın iç dinamiğe sahip oluşu ve insanda önüne geçilmez bir mutluluk arzusunun bulunuşu gibi hususların da Allah'ın varlığına delil sayılacağını, kısacası Allah'ı hesaba katmadan varlığı açıklamanın mümkün olmadığını söyler.

Eserleri. *Târiḥu'l-felsefeti'l-Yûnâniyye* (Kahire 1936); *Târiḥu'l-felsefeti'l-Evrûbiyye fi'l-Şa'ri'l-vasîl* (Kahire 1946,

1965); *Dürûs fi târihi'l-felsefe* (İbrâhim Medkûr ile birlikte, Kahire 1946); *Târîhu'l-felsefeti'l-hadîse* (Kahire 1949, 1965, 4. baskı); *el-'Akl ve'l-vücûd* (Kahire 1956, 1964); *et-Tabî'a ve mâ ba'de't-tabî'a* (Kahire 1959, 1966); *el-Mu'cemü'l-felsefî* (Kahire 1966). Yûsuf Kerem, Alexander Koyre'nin Mısır'da verdiği üç konferansı *Şelâşü dürûs fi Dikârt* (Kahire 1937), A. Lalande'in Kahire Üniversitesi'nde verdiği konferansları da *Nefsiyyetü'l-ahkâmî't-takvîmiyye* (Kahire 1929) adıyla Arapça'ya çevirerek Fransızca metinleriyle birlikte yayımlamıştır. Ayrıca *Cercle Thomiste*'te, 1934-1948 yılları arasında çoğu Fransızca olmak üzere din ve felsefeyle ilgili küçük hacimli on üç makalesi neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf Kerem: *Müfekkiran 'Arabîyyen ve mü'erihân li'l-felsefe* (nşr. Âtif el-İrâkî), Kahire 1988; G. C. Anawati, "A propos d'un mémorial: L'oeuvre philosophique du prof. Youssef Karam (1886-1959)", *Miscellanea Arabica et Islamica* (ed. F. de Jong), Leuven 1993, s. 209-220; Âtif el-İrâkî, *el-'Akl ve't-tenvîr fi'l-fikri'l-'Arabîyyi'l-mu'âşir*, Beyrut 1999, s. 219-227.

SAİD MURÂD

KEREM İLE ASLI

Türk halk hikâyesi.

Günümüze kadar sözlü ve yazılı olarak gelen Kerem ile Aslı hikâyesinin yüzlerce varyantı vardır. Bilinen en eski tarihli yazmalardan biri olan *Mecmûatü'l-letâif sandûkatü'z-zerâif* adlı cönkteki varyantına göre hikâyenin konusu şöyledir: Halep'te yaşayan çok zengin bir bey, çocuğu olmadığı için mutsuzdur. Bir gün yaşlı bir derviş ona, eşinin Ayazma Çeşmesi başında yemesini tembihlediği bir elma verir ve gözden kaybolur. Bunun üzerine bey tellâllar çağırıp halkı çeşmenin başına toplar. Bu sırada çocuğu olmayan bir keşişin karısı durumu öğrenince beyin hanımına yalvarır, elmanın bir parçasını da kendisine vermesini ister. Çocuklar ayrı cinsten olursa evlendireceklerine dair sözleşerek elmanın bir parçasını keşişin karısı alır. Dokuz ay sonra beyin bir oğlu, keşişin de bir kızı olur. Oğlana Mirza Bey, kıza Han Sultan adını verirler. Dört yaşına kadar özel dadılarla büyütülen Mirza Bey, Sofu adlı arkadaşıyla birlikte özel hocalardan eğitime başlar. On dört yaşına gelince arkadaşı Sofu yeterli derecede ilim öğrendiklerini, artık ata binip avlanmaları gerektiğini söyler. Böylece at bin-

meye, ok atmaya ve avlanmaya başlarlar.

Günün birinde Mirza Bey rüyasında gördüğü bir kıza âşık olur. Ertesi gün Sofu ile çıktıkları avda Mirza Bey'in şahininin kovaladığı kuş bir bahçeye girer. Mirza Bey de şahini takip ederek bahçeye girince rüyasında gördüğü kıza rastlar. "Rüyamın aslı bu kızdır" der ve onu yanağından öper. Kız, "Kerem eyle, beni rüsvâ etme" diye yalvarır. Bundan sonra kızın adı Aslı, Mirza Bey'inki Kerem olur. Bu olayın ardından Kerem yemeden içmeden kesilir, kimse derdini bilemez. Kerem'in babası oğlunun derdini öğrenmek için tabiplere ve hocalara başvurursa da kimse derdine çare bulamaz. Sonunda yaşlı bir kadın derdinin aşk olduğunu farkederek ve Kerem'den kızın adını öğrenir. Kerem'in babası keşişi çağırarak Aslı'yı oğluna ister. Keşiş korktuğu için kızını vermeye razı olursa da annesi bir müslümana kızını vermek istemediğinden gizlice başka bir şehre kaçarlar. Bu olaydan sonra Kerem'le dostu Sofu'nun onların peşine düşmesiyle hikâye yeni bir boyut kazanır; bir kaçma-kovalama başlar, zaman zaman karşılaşılırsa da kavuşmaları mümkün olmaz.

Bu kovalama sırasında Kerem ile Sofu'nun başına çeşitli olaylar gelir. Öte yandan Kerem'in yanık türkülleri ilâhî bir anlam kazanmıştır. Duaları kabul edilen Kerem canlı cansız bütün varlıklarla konuşabilmekte, bu varlıklar da ona cevap vermektedir. Aslı'nın gittiği yerleri onlardan öğrenen Kerem'in artık silâhî türkülleridir; kılıç kullanmaz, ok atmaz; türküllerindeki ilâhî güçle bütün zorlukları yener. Keşişin Kayseri'ye yerleştiğini ve Aslı'nın annesinin dişçilik yaptığını öğrenince dişini çektirmek bahanesiyle evlerine girer. Kadın Kerem'in başını Aslı'nın dizine koyarak dişini çekmeye çalışır. Kerem, Aslı'nın dizinde daha fazla kalabilmek için otuz iki dişini çektirir. Sonunda Aslı onu tanısa da ilgisiz davranır. Kerem de aşkının yarısını Aslı'ya vermesi için Tanrı'ya dua eder. Bunun üzerine Aslı yaptıklarına pişman olup aşk ateşine düşer. Durumu öğrenen keşiş Kerem'i Kayseri valisine şikâyet eder. Kerem yakalanıp öldürüleceği sırada valinin kız kardeşinin yardımı ile kurtulur ve Aslı ile evlenir. Ancak keşiş Aslı'ya sihirli bir elbise giydirmiştir. Gerdək gecesi Kerem sabaha kadar uğraştığı halde düğmeleri çözemez. Sonunda bir ah çeker, içinden bir alev çıkar ve yanıp kül olur. Aslı da saçlarını süpürge yapıp külleri toplarken tutuşarak yanar.

Diğer halk hikâyeleri gibi Kerem ile Aslı hikâyesi de nazım-nesir karışıktır. Bu hikâyedeki şiirlerin her biri bir epizoda bağlıdır. Müstakil gibi görünen bazı şiirlerin de başlangıçta bir epizoda bağlı olduğu söylenebilir. Koşma ve semâî nazım biçimiyle söylenmiş şiirlerde diğer benzerlerinde görüldüğü gibi kafiyeli ve ölçülü kusurları bulunmaktadır.

Başta Azerbaycan olmak üzere yurt dışında da oldukça geniş bir coğrafyada ilgi gören Kerem ile Aslı hikâyesi Türkmenistan, Kırım, Özbekistan, İran'ın Güney Azerbaycan ve Horasan bölgeleriyle Balkanlar'daki Türk kavimleri ve Türkler'e komşu olan Ermeni, Gürcü ve Lezgiler arasında canlı olarak yaşamaktadır (geniş bilgi için bk. Duymaz, s. 24-35).

Kerem ile Aslı hikâyesini Batılı araştırmacılar da inceleme konusu yapmıştır. Grünfeld Leopold tarafından litograf baskıların birinden seçilen on yedi şiir Almanca'ya çevrilerek *Anatolische Volkslieder aus der Kaba Dil* (Leipzig 1888) içinde yayımlanmıştır. Kúnos'un 1883 tarihli litograf baskıdan alıp Friedrich W. Radloff'un Proben serisinde neşrettiği 123 türkû ile G. Izrailov'un derleyip yayınladığı metinler de ilk çalışmalar olarak dikkati çeker (bk. bibl.). Kúnos ayrıca, Kerem ile Aslı'nın da içinde bulunduğu üç hikâyeyi Macarca'ya çevirerek "Türklerin Millî Romanları" adıyla neşretmiştir.

Türk halk hikâyeleri içinde yazma ve basma nüshası en çok bulunan hikâye Kerem ile Aslı'dır. Yazmalarda hikâyenin genellikle tamamına, bazan da bir bölümüne yer verilmiştir. Cönklerde ise daha çok Kerem ile Aslı hikâyesine ait manzum parçalar yer almaktadır. XIX. yüzyılın sonlarında Radloff'un çalışmalarından beri pek çok metin derlenmiştir. Şükrü Elçin 1949 yılında bir monografi yayımlamış, M. Fuad Köprülü, Pertev Naili Boratav, Cahit Öztelli, Mehmet Tuğru, Fikret Türkmen, Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz gibi araştırmacılar da kitap ve makalelerinde konu üzerinde durmuşlardır. Bunların dışında Kerem ile Aslı hikâyesine dair birçok tez ve inceleme yapılmış (konusuyla ilgili geniş bibl. için bk. a.g.e., s. 5-24), şiir diliyle de yeniden kaleme alınmıştır (Mustafa N. Karaer, *Kerem ile Aslı*, İstanbul 1985, s. 207).

Kerem ile Aslı hikâyesi hacim olarak büyük hikâyeler grubuna sokulabilir. Hikâyenin oluştuğu yer ve tarih hakkında değişik görüşler ileri sürülmüş ve bu görüşler geniş bir şekilde tartışılmıştır